

СПРАВЕДЛИВІСТЬ

У великому залі, де засідає військовий суд, пролунало останнє слово. Його підказала совість Росії. Погасло світло юпітерів. Відійшли в темряву жалюгідні маски трьох лицедіїв, які кілька днів привертали до себе нашу увагу. Коли б справа була в злочинність Лангхельда чи Ріца, я сказав би: суд закінчено. Та ні, не вони привертали до себе погляди всього світу. Звичайно, злочини кожного з них великі. Проте ці злочини можуть вразити лише цифрами. Вони виділяються тільки кількісно, — не всякий німецький капітан може похвастати тим, що він розстріляв сотню полонених і не кожний німецький ефрейтор заганяє людей в «душогубки», як робив Ренцлав, але по своїй природі засуджені не становлять собою винятку. Вони остільки типові для сучасної Німеччини, що їх слова і поведи здаються нам ніби умовними. В цьому значення харківського процесу. Совість народу засудила не тільки трьох малозначних хижаків, а й усю фашистську Німеччину.

Щоб визначити зараженість води, досить взяти кілька крапель і подивитись на них через мікроскоп. Три нікчемних німця були старанно вивчені за ці чотири дні. Ми пізнали їх минуле, їх труди, їх дозволя, їх жорстоке ремесло, їх жалюгідний лексикон, їх надії, їх страх. Їх мови вирвали з темряви невідомості, освітливши яскравим світлом. Їх просвітили. За їхніми нелюдськими справами не виявилось ніякої таємниці, ніякого душевного вивиху, ніякого сердечного надлому. Кого не жахне ця буденність злочинств?

Що жахливого в цих людях? Ви бачите німця, який у Німеччині няпчив дітей, по неділях пив пиво і горлав пісень, ходив вдома у драмному піджачку, щоб не протерти рукавів, відкладав пфеніг до пфеніга, оздоблював стіни своєї квартири написами: «нюхай квіти і найщасливішим будеш ти».

Це було однією половиною його ества: бюргерська акуратність, тупість, пошлість, удавана благодушність в ті години, коли випадали зайвий кухоль пива або зайва копійка. Проте цей самий німець, червоніючи, навіть багровіючи, галасував: «Німеччина над усе». Він увірував в геній злобного упіря, маленької і мерзеної людини, що

поєднує в собі шаленість з хитрістю і ображену честолюбність з самозакоханістю. Німець почав галасувати: «Хайль Гітлер». На стіні як і раніше висіли філістерські сентенції, та вже не до квітів, а до запаху крові пригнухувався німецький бюргер. Грубість і жорстокість, що здавна були властивостями середнього прусака, знайшли, нарешті, державне і навіть мнимо-філософське оформлення.

У злочинах є багато ступенів. Наївні люди скажуть: «Одна справа маршувати з вигуками «Хайль Гітлер», інша забити на смерть жінку, та ще в присутності її дитини». Я хочу заперечити. Я хочу нагадати, що «Хайль Гітлер» в перекладі на всі можливі мови означає: «Убивай людей, катуй жінок. Знущайся з дітей, топчи право, достоїнність, красу. Знищуй життя!».

Чим відзначається чванливий м'ясник Хейнріх від тупого єфрейтора Рецлава? Один відав знищенню мирного населення, другий убивав. Проте і Хейнріх здається мізерним в порівнянні з Гітлером, навіть з Кохом. Вони всі зайняті тим самим, але що вище ми піднімаємось по ієрархічній драбині німецької держави, то більше зростає число нулів у службовому списку кожного: це цифра жертв. Було б найбільшою помилкою віднести злочинства єфрейтора Рецлава до його спеціальності. Справа не в тому, що Рецлав потрапив в польову поліцію, справа в тому, що Рецлав вихований гітлерівською Німеччиною. Я бачив за роки війни сотні німецьких офіцерів і солдатів. Вони були схожі на цих трьох, як рідні брати.

Перед лицем усього людства стали ці кати. Кожен мимоволі жахнеться, порівнявши їх суть з їх ділами. Троє, вони знищили життя сотень прекрасних людей. Вони навки зранили серця багатьох тисяч. Отруйний павук, ця найпростіша комаха, може убити геніальну людину. Німець, цей найпримітивніший організм, який чомусь має звеличезнений мозок, а насправді складається з самого тільки гіпертрофованого шлунку, здатний убити сотні розумних, добрих і прекрасних людей. Він здатний спалити бібліотеку, розбити статую, розтоптати дитину. Я ніколи не міг сприйняти гігантського наскоку, вчиненого Німеччиною на Європу, як війну. Для мене походи Німеччини — це величезна кримінальна справа, лаштук злочинів, знищення всього священного для людства. Ось чому я не відрізняю капітана Лангхельда від генерала Рейхенау, єфрейтора Рецлава від дипломата Ріббентрона і Ганса Ріда від мільйонів інших гансів, ріців і фріців, які ще бешкетують у Парижі і Мінську, в Афінах і в Новгороді. Для мене вирок над трьома — це вирок над мільйонами. Хто виконає цей вирок? Червона Армія. Це вона закінчила труди Рецлава, вона закінчила труди і тієї шостої німецької армії, до якої належав Рецлав. Сталінград був теж судом: там діти Росії, люди великого серця і великої совісті судили сотні тисяч злочинців. Вирок схвалено і над гітлерівською Німеччиною. Хто виконає його? Червона Армія, союзни-

ки, полонені, але неприборкані народи Європи. Я не раз говорив, що ми хочемо не грубої помсти, а справедливості. Може, це декому могло здатися схоластикою, суперечкою про слова. Проте я переконаний, що ніяка помста неспроможна заспокоїти нашу совість. Помста передбачає якусь рівність. В країнах, де ще збереглася родова помста, син одного мстить синові другого. Але чи можемо ми вважати Рецлава або Лангхельда, за людей? Чи можуть вони своїм мерзенним життям спокутувати життя ними згублених? Чи можна прирівняти риб'яче тупе око до того «ока», яке значиться в найдавнішій формулі «око за око»? Ні, ми хочемо не мстити, а судити. Цим ми не даємо задоволення напому гнівові чи нашій ненависті. Цим ми служимо світлій і чистій справедливості.

Слова вироку облетять увесь світ. Не в долі трьох катів справа, справа в торжестві справедливості. Ще недавно гітлерівці були переконані в своїй безкарності. Вони пам'ятали, що їхні батьки, кати кайзерівської Німеччини, вийшли сухі з води. Вони пам'ятали комедію лейпцігського суду, вони гадали, що про людське око якийнебудь Хейніш осудить Рецлава і засудить його до публічної догати і до високої нагороди. Ні, тепер не ті часи. Європа зрозуміла, хто такий німець, навіть англійці на своєму щасливому острові вгледіли вбивць Лондона і Конвентрі. І тепер є Радянська Росія. Країна — воїн, країна — суддя. Тепер гітлерівцям не уникнути суду. Хай вони дивляться на кінець трьох катів. Така ж доля чекає кожного гітлерівця, який залив землю кров'ю невинних, який катував полонених, розстрілював мирних жителів і убивав дітей.

Така доля чекає і гітлерівську державу. Відпінні Німеччина Гітлера пов'язана у свідомості всіх народів з одним жахливим образом: з «душогубкою». Півтораєста років тому, в роки французької революції Філіп Лебен винайшов мотор внутрішнього згорання і «саморушну коляску». Він говорив тоді з запалом: «цей винахід зменшить перепони між народами, він сприятиме братерству і благоденству». Німеччина Гітлера пристосувала автомобіль для масового вбивства. Ця «душогубка» нагадує сучасну Німеччину: сіра, без вікон, без щілин, фургон, в якому задихаються жертви, країна, де гине все благородне, все живе. Вирок оголошено і над «душогубкою» і над крайною «душогубкою», — над фашистською Німеччиною. Багато людей загинули, як герої в тяжкій боротьбі, і великі битви ще попереду. Але дивлячись на три мерзенні ляльки, ми думаємо не про них. Ми думаємо про наш високий обов'язок: країна - душогубка буде знищена. Справедливість переможе.

КОШМАРИ

(Із вражень процесу)

Здавалось, заворушилась земля, розверзлися могили — і наче у видінні давнього пророка Іезекіїля — мерці ожили у плоті і крові... Зросталися кістки, переламані прикладами, забилися серця, пронизані кулями автоматів, блиснули очі, випалені вогнем, зітхнули легені, отруєні газами, з сірого попелу піднялися тілі спалених живцем. І страшна повість про нелюдські страждання ні в чому неповинних людей, замучених гітлерівськими катами у харківських тюрмах, у концтаборах, у «душогубках», розстріляних над глибокими ямами, що стали їм за братські могили, облитих бензином і спалених у бараках, страшна повість, що від неї холодеє кров і замирає серце, — на протязі чотирьох днів, неначе страшний кошмар, потрясала людей.

На протязі чотирьох днів процесу над фашистськими лиходіями, що сиділи на лаві підсудних, — ми болісно, до жаху, переживали всі муки, всі страждання, що впали на голови харків'ян.

Хто вона, яке її святе ім'я, гідне безсмертя, — ім'я тієї матері-українки, яка впала на землю, щоб тілом своїм захистити свою дитину, своє немовля, від кулі катів? — Може, здригнеться рука ката, — думала вона в ту страшну хвилину... А коли не здригнеться — нехай пронизає моє серце, тільки б немовля лишилось живим...

Рука ката не здригнулась. І матір, і дитину кулі пронизали на смерть.

Фашист-кат не знає великодушності. Його не зворушує героїзм матері, перед яким колись залякла рука кровожерливого середньовічного Тимура, що дарував життя матері, яка пробралась до нього в табір, щоб побачити сина перед стратою...

— Ти перемогла серце Тимура, що не знало ні жалю, ні милосердя, — сказав він і наказав розчинити двері в'язниці. — Твоя велика любов перемогла мою лютість... Візьми сина свого і повернись з ним до дому свого...

Хай це легенда. Та її берегло людство у священному сосуді, де зібрано все, що було достойне пам'яті про Людину та її діла.

Але перед нами, неначе у страшному кошмарі пройшла ця великомучениця мати. Ми бачили її зяючі криваві рани... Ми чули плач немовляти.

Ці слізи, ця кров вимагали помсти..

І ще пройшов перед нами лицар відваги й честі, що його ніякі катування, ніякі муки, ніякі тортури не примусили вчинити зраду. Ми імені його не знаємо, але він ще раз переконав нас у тому, що в народі нашому живе та могутня доблесть, про яку співається в наших думах козацьких...

Розкопки розстріляних німецькими окупантами радянських громадян у Харківському лісопарку. Розстріляно близько 2.000 чоловік.

Кат, що сидів на лаві підсудних, спокійно і послідовно говорив про те, як, не домігшись зрадництва побоями, він став що волосини видирати його бороду і потім загавляв толки шід нігті...

— І ви добилися того, чого хотіли?

— Ні, не добився. Довелось вдатися до фальшивки... — Так говорив ефрейтор таємної поліції Рецлав.

В останньому слові Рецлав просив про помилування... Та скривавлена тіль мученика кричала про помсту... І відплата буде дана!

Хто бачив тигрицю, що кидається на ворога, щоб захистити своє малятко... А ми бачили її... Скривавлена, побита, уся в синцях і сад-

нах, — вона кидається на ката, вона хоче вирвати його очі, в яких горять скажені вовчі вогні, вона подряпала його підлу морду, — але куля скосила її і дитину.

З її скривавлених уст вирвалось прокляття катам...

І ми сказали їй: час розплати настав, за тебе помстяться, благородна мати-тигрице!

І наче стигла зимова холодна завбрюха, і крізь її виття, — довго-довго чути було плач дітей... Дітовбивці замучили 60 дітей під час «евакуації» одного дитячого будинку...

Діти не благали про пощаду, — вони тільки плакали.

Помста — ось відповідь на дитячі сльози... Дітовбивці не мають права на життя.

А кошмари продовжувались.

Ось кат — він зараз тут, на лаві підсудних, — хапає за ноги дитину і кидає її в «душогубку», вже набиту докраю...

Двері зачинились, і машина смерті помчала на околицю міста, де вже готові бараки для спалення отруєних газами.

— По свігових заметах женуть величезну партію босих, оголених людей... Одні вже не можуть іти, падають... Їх підганяють палицями і б'ють чобітьми... Товариші підтримують знесилених... Похід прямує до ями, куди після розстрілу буде скинуто мучеників...

Це — полонені червоноармійці Їх біля 700 чоловік. І всіх їх було розстріляно.

І ми бачили цей страшний похід... Цей льодовий останній похід наших братів, наших бійців... Вмираючи, вони знали, що прийде час розплати.

Цей час настав.

Не може бути нічого гідкішого від ката, що кається.

Коли пронеслися в кривавому вирі страшні кошмари, від яких холоде кров у жилах і завмирає слово на вустах, катам падали останнє слово...

Але останнє слово за правосуддям.

Я залишив зал засідань, коли суд пішов на нараду для схвалення вироку... Паморочилась голова...

Кошмар залишився позаду... Видіння закінчилось.

Я йшов вулицями міста, яке 23 серпня було вирване з рук катів.

ЗРАДНИК

Зрадник. Іудушка Буланов. Він сидів за перегородкою в лівому кутку, 25-річний мужчина, з тупим обличчям мародера. Цивільний піджак, коричневий світер. А поруч — ці, в німецьких зелених мундирах, поруч — німці.

Страшно Буланову. Страшно було сидіти на одній лаві з німцями. Хоч і не людина він, а тварюка, а все таки страшно. Перед ним — обличчя визволених жителів Харкова. На нього дивились холодним поглядом воїни Червоної Армії. На нього дивились дружини повішених, матері задушених, і губи їхні ворухнулися. Він відсувався від німців, він забився в куток, у нього спинились очі... Ні, більше соватись нема куди, мокринце! Він сидів на одній лаві з ними. Він — німець.

Всі ці дні судових засідань багато говорилося про німецько-фашистських бандитів. Слухали їх зізнання, що розкривають ларчик гітлерівської політики, слухали Карла Коша, що прилюдно прокляв Гітлера і вигукнув з піркогою, майже з риданням: «Зараз невесело були німцем!». Слухали цього генерала-різника, оберштурмбаннфіурера Георга Хейніша, завзятого фашистського шовка, одного з тижкоавців божевільних планів гітлерівського уряду, планів поступового умертвіння радянських людей. Перед нами у всій своїй наготі постали найжахливіші німецькі злочини і заміри. Тут, на суді, називали імена великих гітлерівських верховодів, великих злочинців, що сидять зараз на лаві підсудних заочно, а потім сядуть на неї своїми власними персонами. У порівнянні з ними цей шофер-мародер — блоха. І ця блоха, яка слухала все, що говорилося на суді, під час страхітливих зізнань Хейніша навіть трохи підбадьорилася. Буланову вже здавалось, що ми про нього забули, про підлого зрадника! Слухаючи Хейніша, Буланов трохи похитав головою з таким виразом фізіономії: «Ну, і ну!». І глянув у зал, певний, що про нього, про блоху, забули...

Але ми не забули. Оцидні німчики, що сидять на лаві підсудних. Але цей ще підкипний. У цього російське прізвище, цей продав за німецькі марки землю, на якій народився.

Він розповів судові про свої злочини. Як він, шофер харківського гестапо, щоденно возив сотні радянських людей на розстріл у Дробинський яр, як підкотив свою тритонку до харківської лікарні і навантажив

її хворими жінками і стариками. Чотири рейси зробив зрадник Батьків-щили на своїй тритонці від лікарні до місця страти. На його очах корчилися у передсмертних муках радянські люди. Двадцять разів він супроводжував разом з гестапівцями «дупогубку» і скидав трупи задущених газом радянських людей у ями.

Станція Нижнє-Чирська. Дитяча лікарня... Гестапівці виводили з лікарні напівголих, тремтячих дітей. Тут були зовсім маленькі, по п'ять—шість років. Разом з німцями виводив їх за рученята шофер Буланов. Охоплені передчуттям чогось недоброго, діти жалібно плакали:

— Не бійтесь, — казали їм поліцаї. — Ви поїдете до дядів і тіток.

— До тітоньки хочеш? Тітонька добра, — казав Буланов, садячи дітей у тритонку. І застібнув задній брезент. А потім... потім він підвів свою тритонку до величезної ями за мостом і поставив її задом. І розстібнув брезент.

Найменші гукали:

— Дядю, ми приїхали, дядю?

Шофер Буланов виводив дітей по одному, по двоє і передавав їх гестапівцям. Німці однією рукою міцно тримали дитячу ручку, а другою стріляли з автомата в дитячу потилицю, а потім стусаном ноги скидали треметно, залите кров'ю маленьке тільце в яму. Діти, що поставлені були в чергу, почали борсатись, кинулись тікати. Вони плакали, вони виривались з рук. Вони захищались своїми слабкими кулачками і, чіпляючись за шинелі німців, за куртку шофера, кричали: «Дядю! Я боюся! Дядічко, не треба. Дядю, я хочу жити, не стріляй мене!».

— Шнелъ, шнелъ, — підганяли німці Буланова, і він тягнув ридючих дітей до цієї жахливої ями.

Ми слухали зізнання зрадника і казали один одному: «Що ж це таке?» І ми не могли втримати сліз. А Буланов? Уявіть собі, ця потвора теж плакала.

— Багато я бачив їхніх картин, але так, як було з цими малютками (він так і сказав: малютками), як ми вели їх до ями... не бачив...

Зрадник Буланов схлиснув, витяг з кишені хустку і прикрив нею очі.

Ці дивовижні сльози дітовбивці можна було зрозуміти по-різному. Можна назвати їх крокодиличними. Можна вважати їх ознакою каяття, що охопило злочинця. Скоріш за все, це була просто вода, виділена з очної залозки. Не від почуттів ішли ці «сльози», бо людських почуттів не було в цій тварині, а від напружених нервів.

Все одно. Хай би він навіть тут ридьма ридав. Хай би розпинався і благав радянський народ про пощаду. Ніякі благання їдущики, що продав Батьківщину ворогам, не могли зворушити наші душі. Презирство і смерть, тричі смерть і тавба таким хробакам!

Він одержував за свої мокрі справи мзду від німців, цей карний злочинець. Дев'яносто марок, солдатський пайок і... речі, які знімав з

мерців. Речі замучених гестапо радянських людей. Пальто повішеного, костюм розстріляного, годинник отруєного окисом вуглецю, черешки засіченого шомполами. Це найстрашніше.

— Які речі кралці, — бурмотів Буланов, — вони брали собі, відправляли до Німеччини, а які гірші, віддавали мені...

Хто ж він такий, цей Буланов? Мерзота. Людський шлак. Потвора. Низька, огидна душа, якій отрич тажниви ніщо непотрібне і невластиве.

Ось таких виродків, таких запеклих бандитів і вербують носії «вещої раси» — гітлерівці в свою розбійницьку зграю. Вони близькі їм по духу. Таких вони не бояться, таких не знищують. Таких кличуть співробітничати з ними в гестапо.

Але їх знищить наш радянський народ, як знищив він Буланова. Ми знайдемо їх у всякій щілині, де б вони не ховались. Ті, які утекли разом з німцями в Німеччину, теж не сховаються. Гітлерівську кліку буде стерто з лица землі, і разом з нею всю цю мразь.

РОЗПРАВА

Коли скінчився допит підсудних і вони безсоромно призналися у вчиненому, до залу вступили спотяди. Низкою пройшли родичі загиблих і свідки; вони бачили, як здійснювано гітлерівський план підготовки «Великого східного простору» для німецької колонізації. Це було виселення законних позилців з їхніх віковічних володінь в нікуди, в небуття.

Одне одного чорніше, слово лягає на слово... Палає госпіталь з військовополовними, палають хатинки з їхніми мешканцями, і бараки, щерт набиті трупами, палають. І хоч повно світла в цьому залі, раптом неначе приємок спадає, наче чорний смердючий сніг, попіл спалених спускається сюди, у зворушену тишу. Ніхто не дивиться один на одного. І ось Лангхельд, що час від часу поглядає у зал, начебто прикидаючи, наскільки «душегубок» є там матеріалу, викривається багровими плямами, мов скручений люттю; збентежено жує губи цяця-хлопчик німецької фрау Ріц; похмуро, наче жертви беруть його за горлянку, погладжує шию Буланов. І тільки Рецлав, ця портативна дубина з руки Гітлера, націлюється бездушним поглядом у кумач судівського столу. Ніщо не хвилює його, і справді, самий привид не підступив би до нього, боячись здохнути у корчах нудьги.

Ніхто із свідків не плаче. Місяці минули, а все ще надто свіжі враження жаху й горя. Сльози прийдуть пізніше; це потім, повернувшись до кімнати свідків, істерично зариває колгоспниця Осмачко, що кілька годин пролежала у ямі, під трупом свого Володі. Втопивши погляд у мікрофон, нічого не помічаючи перед собою, ледве чутино розповідає медична сестра Сокольська, як тягли поранених на розстріл, як стукалися об поріг їхні голови, як прибивали одного величезними цвяхами на воротах і реготали, і галасували при цьому — «гут!»...

Скинемо шалки, товариші! Помовчимо хвилинку на шану того невідомого брата нашого, якого, не зумівши вбити в чесному бою, позодійському добивали вони на очах у беззбройної жінки. Видно — хоробрі, дияволи... Семеро одного не бояться...

Свідок Серіков розповідає, як йшла своєю дорогою одна наша старенька, мабуть — чиясь добра й ласкава мати, і попався їй назустріч звичайний німецький солдат з рушницею, і як він схопив стару за ру-

кав і, підтягнувши до земляної піщини, безглуздо пристрелив її, щоб вдовольнити якусь незрозумілу тевтонську потребу. Жінка Подкопай з чорного кошеля своїх спогадів видобуває один, про якогось напівотруєного в «душогубці» старика, що вже не про помилювання благає своїх мучителів, а тільки, щоб добили його на смерть, зважаючи на його похилий вік...

Господарник, хірург, прибиральниця проходять перед суддями, і здається — вже самий папір блокнота, на якому зроблені ці побіжні нотатки, починає тхнути трупним гаром, гіршим, ніж пекельний полон.

Ось тільки що повернувся від суддівського столу на свою лаву свідок Беспалов. Його промова небагата була на художні подробиці, добрий слюсар-локальний, він і не дбає за літературний блиск своїх свідчень. Йому є про що розповісти сучасникам у всьому світі. Його будинок розташований всього за сто п'ятдесят метрів від великого поля, яке амфітеатром розкинулося перед його вікнами, де він жив з родиною; жив, мій іншим, з перервами, бо часто переховувався в лісі, втілюючись від вигнання в Німеччину. Ця солідна й розсудлива людина на протязі чотирьох місяців була вимушеним свідком деяких дивних і шадевичайних подій.

Поки шелестять аркуші судово-медичної експертизи і протоколів ексгумації, де науково викладено зміст довгих, потано пристіганих зверху землицею ям, я відходжу з Беспаловим у закуток, щоб він розповів докладніше і ще раз, як відбувалося те, чому в карних кодексах світу немає покищо підходящої назви... І він сидить переді мною, живий, і я торкаюся його коліна, дим з його цигарки йде мені в обличчя. Здається, що ти взяв добру лупу і цілком підносиш її до слів — «фашистські звірства», які регулярно появляються у зведених Інформбюро.

Отже, місце дії розташоване за два кілометри від Харкова, зветься, як і в Москві — Сокольники, і являє собою оточену лісочком луговину, перетяту дитячою залізницею: всі пригадують ці дорогі наочні припадки, якими ми тіпили перед війною своїх дітей. Одного разу, 27 січня 1942 року, на цей рівний і, звичайно, найбільший у світі ешафот, де німці мали звичку методично і щоденно розстрілювати по 10 — 15 чоловік, гуркочучи почали грибувати вантажні машини. В кожній шоферській кабіні сиділо по одному солдату з німецькою вівчаркою, а в кузовах машин було, приблизно, по 30 чоловік не німецького походження: старик з вузликами, дівчата, матері та їхні діти і полонені — деякі навіть чомусь з протигазами, а також інші наші громадяни й брати з України й Росії. Три машини повертались сюди вісім разів. Після вивантаження людей розсаджували групами і просто на снігу. Ніхто не плакав, щоб не сердити німців, хоч усі з неясним жахом догадувалися про призначення жовтої, свіжої ями посеред поля, розрахованої, щоправда, на значно більшу кількість людей.

Був морозний, з вітерцем у бік селища, полудень. Сніговий покрив досягав півтора метра, а морозець градусів двадцять п'ять. Якби де віте-

рець та не чорні круки над лісом, було б зовсім тихо в цей час. Гестапівські вартові гучнявили якусь пісеньку про пляшку шнапсу і діву раю... Жителям селища під загрозою розстрілу заборонено було дивитись у вікна, але вони все ж дивились, бо турбота за власне життя була сильніша, ніж страх перед карою.

Дуже гучна, як гавкіт, команда була подана: всім роздяться на голо. Людей підганяли, — очевидно, виконувалась якась секретна інструкція штабу. Так треба було, мабуть, для того, щоб швидко скипалась в одне, у щільне місиво, гнила і тліла і перетворювалась у ніщо ця жива, покипо людська маса. І страхітлива деталь: усі мовчки, судорожно почали виконувати наказ, начебто сліпою покорою можна було ще вблагати, відстрочити неминуче, змінити наміри катів. Швидко утворилась кутка жіночих хусток, дитячих калошок, кожухів, пакунків з їжею, білизни, вовняних рейтуз... Десь заплакала дитина — «мамо, мені холодно!», але знову піднялися над головами приклади, і згас крик.

І тоді Беспалов побачив, як один нібелунг ножем, рухом знизу вгору, розпорів ша дівчині шубку і плаття до плеча. Але ж і дерево шкодують поранити, коли рубають... Кривий червоний шов прокреслив тіло, і потім, розгорнувши одержу, гестапівець сам адер з дівчини бюстгальтер лівою вільною рукою...

Треба було б поглянути, як матері справляли цей останній, смертний туалет своїх дітей — сам Ірод ще вимагав цього від жінок у Віфлемі...

Все ще вірячи — але у що, у спасіння? в бога? — по коліно в снігу ці приречені люди, голі, тислись одне до одного, чекаючи своєї черги. Може, вони сподівались, що не вистачить патронів у Німеччині? А вже десь у протилежному кутку поля почалась розправа. Тупо на морозі застукотіли автомати і перший залп дано було по ногах, щоб попередити можливість утечі, хоч дорога і без того була оточена військами і поліцейською наводочю. Це називалось у німців — «фус-калут», смерть погам. Передня шерга жертв осіла на плямистий червоний сніг...

І раптом, непаче вогнище людського розпачу забушувало на цьому сліпучому снігу. Воно обпалювало й розтоплювало мозок, невидиме полум'я, і той, хто бачив це, навряд чи стане посміхатись потім, як відучився від посмішки і Беспалов. Двоє, сусіди Беспалова, збожеволіли... Уже не можна було відрізнити окремих людей, була тільки безглузда метушня, пронизлива дитяча скарта, стогін і зойки, прокляття, лайка й істеричний реїт жінок... Проте, деякі жінки, заодно з чоловіками, як тигриці, кидались на солдатів, і ті задкували від цього надлюдського натиску; інші намагались закопувати в сніг своїх дітей. І, виинявши голіх із снігу, кидались закопувати їх в іншому місці, щоб сховати їх від смерті. Чути було — «тади, паразити...» І ще: «Таточку, врятуй мене!» І ще: «Бабусю, за що вони мене терзають?» І ще: «Чи ти чуєш, мій любий, що я гину?...»

Розлючені, у бризках крові, ці капалі стріляли в упор, в голову. Вони кидали дітей в яму. Вони заривались у самий натовп, що вже рід-

ипав. Вони кричали на всю горлянку — «сакрамент», що, здається, означає «прокляття» на їхній блатній звірячій мові. Видно, самі Валькірії бушували над ними. І так, підбадьорюючи себе криками й вигуками, вони ще до примерку довершили справу.

Уже круки, готові розпочати трапезу, чекали на почорнілих вітах дерев. Але солдати пішли не раніш, ніж поділили між собою страшний, тричі ганебний утиль смерті: цю бідну, забризкану червоним одезжу своїх жертв. Вони не забували нічого, поки не залишилися на снігу лише розрізнені дитячі калюші та рукавички. Одні йшли пішаками, несучи трофейні вузли із здобиччю, а інші від'їжджали, стоячи в малинах, і зноз гупшав'ячи щось силе і дрезвне, як оскал горили: «Ай лю-лі, ай лю-ля». Так чув це Беспалов, який живе і міг би розповісти це ще раз, з іще більшими подробицями, кожному в світі, хто захотів би особисто переконатись у вчиненому тут злочинстві.

Він опускає очі вниз і цитарка тремтить в його руці.

— А деякі ще забавлялися, — вголос дивується він. — Вони хапали голих, вже напіврозстріляних за пруди, чиркали батнетами по тілі, волесся висмикували... Ось тут мій сусід і збожевснів. Голий, вискочивши на мороз, він почав рубати сокирою витягнений ним шифон'єр. А ввечері прибіг до мене скаргитись, що сусідка украла в нього, витягла через замкову щілину мішок гороху. Страшно було дуже, знаєте...

Не судити б їх, а батогом по очах, якими вони сміють ще дивитись на вас, мужі, брати й сини загиблих!

Уже ціла завірюха мертвого попелу крутиться і забиває очі. Падає чорна кіптява нових і нових свідчень. Сутулі, з посірілými обличчями, підсудні дивляться в підлогу. Важкий могильний прах... Він осідає їм на плечі, пніть, тятнучи туди ж, в яму, куди звалені їхні жертви.

Ой, Німеччино! Може снігові Гімалаї, полярні океани, непрохідні безодні лежать на пляхах наших армій до розплати? А що, коли не знайдеться їх при кордонах наших? Ану, погляньмо на карту, Німеччино!

УСІ ВИРОДКИ НЕ МИНУТЬ КАРИ

У німців замість душі — комора пожадливості. У пруської сім'ї замість серця — мотузком зв'язаний вузлик злопам'ятності, насильства і жаги свинства. Там, де у народу з високим в житті призначенням благородне поривання, прагнення до щастя людства, там у берлінських людожерів тільки звірячий егоїзм, сухий розрахунок і вигадка. О, на вигадку німчура давно вже хитра. Але вигадка ця в них завжди була окерована на те, щоб якомога більш принизити підність іншого народу, гідність окремої людини.

Не було хіба зневагою душі українського народу з боку німців-підглядців, коли вони з початку XIX століття під виглядом колоністів, пробравшись в Росію, на місці Запорізької Січі, на місці слави нашого народу, славних наших предків, почали розводити картоплю.

Квітка-Основ'яненко, Гоголь ненавиділи їх в минулому, ненавиділи їх за це, а Тарас Шевченко, ледве стримуючи себе, щоб не витукнути тонко й уділиво, презирливим словом про них висловився: «куций німець вузлуватий».

Але «подвиг» німців на землі Запорізькій, це був тільки початок їхніх дальших огидних дій.

У 1918 році німці в особі генерала Гофмана нахабно заявили, що українців, мовляв, вони вигадали самі, що важлива не культура українського народу, а хліб, вугілля, цукор, залізо, які вагонами повинні бути вивезені з окупованої тоді німецькими грабіжниками України. Але Червона Армія добре таки дала їм тоді замість хліба в саме серце сталі, заліза...

Кровожерлива програма німців сьогоднішніх щонайнахабніше пішла ще далі. Сьогодні вигадка німецька не обмежилась самим тільки приниженим душі народу, — ні, вона вимагає ще й знищення його. І цю підлу справу знищення народу здійснюють вони з проведенням у своїй німецькій тупій свідомості огидних параграфів, з розглядом нових прийомів винищення на офіційно створених конференціях, з обпунтованими фашистської філософії. Від самовпевнених відповідей цих огидних, кучих в моральному відношенні німців на судовому процесі у Харкові нам всю душу перевертає. Яку нікчемність являють собою фашисти-німці і як їх,

проклятих, земля ще носить? Підсудні зізнались у своїй вині, але вони, бачите... чесно виконували волю своїх начальників.

Судженні в них лоби, судженні почуття, судженні думки. Підсудні зізналися в тому, яку велику кількість знищили вони радянських людей, і як діти, приведені на розстріл, просили німців не вбивати їх, але німчурі, бачите, ніколи було слухати прохання шестирічних. Німчурі: треба було поспішати, поспішати, щоб цим поспіхом витратити собі економію часу. Економія часу, в свою чергу, потрібна їм була для того, щоб якомога швидше винищувати непомірних українців і, таким чином, провести колонізацію України.

І це говорять німці з середньою і вищою освітою! Та кишеньте, чого ж тут дивуватись. Та ж і освіта у німців є іншою інше, як хитра вигадка.

У німецькій школі, за словами газети «Берлінер берзеңпейтунг», розвивають «новий вид фюрерів». Ось він, новий вид фюрера — перед нами, на лаві підсудних. Німецький неолюдок, щоб більше бути схожим на фюрера, у Харкові розп'яв одного з радянських хворих, приїждивши його до стіни. У німецькій школі вбивають в голову: самий дух повинен учитись марширувати.

І гітлерівські молодчики дотримуються цієї, з дозволу сказати, «філософії», і марширують, коли йдуть викачувати в населення хліб; коли ведуть на розстріл людей; коли по трупах їхніх проходять урочисто; коли йдуть підпалювати села; коли йдуть ділити між собою речі забитих радянських громадян. І ось — самий дух у фашистів заходить сьогодні у гітлерівських чоботинах. Судженні в нього почуття і думки, але він, зображуючи собою ідеал надлюдина, люто поводить навкруги своїми свинячими зіницями і тільки помахує гумовою дубинкою. Він є той дух фашистів, але коли треба де — сам бере з розстріляного костюмчик... Позіхне, відпустисть жарт на адресу повішеної дівчини, і знову позіхне. Так колись позіхав пушкінський Фауст-гуляка, якому, за словами Бєлінського, «ніщо в горлянку не йде». Та ні, сучасному гуляці-Фаусту, навпаки, надто вже багато в горлянку йде. Проте, все ще цього йому невістачає, і він більше тим зайнятий, щоб вигадати новий, удосконалений спосіб винищення радянських людей.

Бідний німчик! Як йому ніколи! Він викачує кров з радянських підлітків для поранених фашистів, він примушує дітей по-собачому гавкати, він розпорює животи трирічним в присутності матерів, він кидає юнаків і дівчат у криниці, він собаками зацьковує радянських громадян, він побиває людей по голові лопатою, або закопує їх живцем. Та це ще не все. Адже, треба ж, кінцець-кінцем, повертаючись з розстрілу на малюванні додому, ще й пісню драти німецьку! (Показання свідків).

Бідний німчик, наскільки він зайнятий, як йому дійсно ніколи! І ось, щоб ліквідувати самим все це «ніколи», німці вигадали машину «душогубку». Вони на судовому процесі намагались довести, що ця машина, мовляв, вигадана з гуманістичною метою, а саме, щоб полегшити

передсмертні муки радянських людей. Та справа ж у тому, що... собака бреше, вітер посить. Собаки прокляті! І вони ще сміють на суді, перед лицем всього світу, здаватись добрячками!

Настав час нам тепер дати людям таку милість — випробувати їхні передсмертні муки. Настав час усьому фашистському поріддю позивати пред'явити за все, що вони нам, тричі презренні, заподіяли.

Я не можу без обурення читати слова свідка Янчі, який сказав, що після смерті від виснаження і розстрілу більшої частини військовополонених та цивільних осіб, які перебували у таборі — там, мовляв, стало тількише.

Але ж табір цей — прообраз того, що вони хотіли зробити з Україною. Та й самі німці цього не приховують. По 300 душ знищували вони відразу для того, щоб Україна нарешті стала просторою й вільною до прийняття німецьких помічників.

Так ось же, і на нашій вулиці стало свято! Червона Армія, очищаючи Правобережжя від ворога лютого, велику кількість німців перевела на небесні простори, на утримання фашистського сатани.

«Тепер зовсім невесело бути німцем» — вирвалося у одного з свідків-німців на процесі.

Ну, а як же ви гадали, панове німці? Весь час вам танці на кістках спалених вами людей? Пождіть, ця невеселість перейде ще в суцільну для вас печаль.

Вільніше й чистіше буде на землі, коли ми винищимо німецьких загартників, як і тих, хто, зрадивши Батьківщину, пішов до них на службу.

Я вітаю вирок Військового Трибуналу.

ЗАСЛУЖЕНА КАРА

У Харкові, де рідко в якому будинку вціліли вікна і двері, де майже половина будинків обернена німецькими окупантами на купу руїн, минулої неділі виконано вирок Військового Трибуналу над трьома німцями і одним їхнім підсоби́ником — зрадником Батяти́вщини, який служив в гестапо.

Знову і знову пригадуються деталі цього процесу.

На лаві підсудних вони мали вигляд надто смиренний і неспівимий. Але їх же власні зізнання і розповіді свідків довели, що це не люди, а якісь нечувані виродки. Найстаріший з них, капіт Лангхельд Вільгельм, рудий капітан німецької контррозвідки, на запитання прокурора: «Скільки особисто ви знищили радянських громадян?» — спокійно відкавав: «Гадаю, що не менше ста».

Ще з його ініціативи, щоб вислужитися перед начальством, було розстріляно 10 радянських військовополонених офіцерів, без всякої провини. Це він сфабрикував фальшивий протокол про викриття начебто «змову» про втечу полонених, в наслідок чого було розстріляно понад 20 чоловік. Ще з його наказу схопили шістьох жінок, одну навіть з дитиною, і, знаючи наперед, що вони невинні, обвинуватили за зв'язок з партизанами, жорстоко пбили, потім розстріляли. Разом з ними і дитину.

Прокурор запитав: — «Таким чином, були розстріляні ні в чому невинні люди?» — І Лангхельд цинічно відповів: — «Так».

В залі суду сиділи радянські громадяни, жителі Харкова, і зі зціленими зубами слухали відповіді цих бандитів. Сотої частки заподіяних ними злочинів досить уже, щоб не витримали людські нерви, щоб стерти цих бандитів на порох, бо ж багато із присутніх самі перенесли всі ці страшні катування і тортури.

Гітлерівські бандити ретельно винищували український народ, наскільки хватало сил, але потім їм здалося, що справа все ж посувається повільно, і тоді вони винайшли «газовий автомобіль», або «душогубку». В «душогубці» газами відразу знищувалось по 60—70 чоловік, і цей пекельний засіб дав можливість довести число жертв лише в одному Харкові до 30 тисяч чоловік.

Цих жертв ніколи не забуде і не простить німцям український народ. Жоден винуватець усіх цих злочинів, жоден Гітлер і гітлерівець не втече від розплати.

Військовий Трибунал засудив всіх чотирьох обвинувачених до вищої міри покарання — через повішення. Вирок виконано! Нехай почують цей вирок усі ті, хто заплямував свої руки неповинною кров'ю українського народу, і нехай знають, що заслужена кара не мине і їх!

СМЕРТЬ КАТАМ!

Чотири тварюки: три німці і один зрадник. Їх повішено.

Вони будуть стерті з лиця землі — всі, всі, чий руки обабрені невинною кров'ю наших дітей, жінок, стариків. У Харкові німці замордували тридцять тисяч чоловік, — це крім тих, які з їхньої вини померли від голоду, і тих десятків тисяч, що загинули на шляхах Харківщини, рятуючись втечею з пекла, створеного ними. В Мелітополі вони згубили чотирнадцять тисяч, в Києві далеко більше, — а скільки згублено в кожному з сотень українських міст, у кожному з тисяч українських сіл? Вони замучили і вбили мільйони радянських громадян на всьому просторі радянських територій України, Білорусії, Росії, що тимчасово були під їхньою п'ятою. І кожна з мільйонів цих смертей — жахлива, мученицька смерть!

Гітлерівську кліку буде звинщено. Людство ніколи не простить згубленого життя, страшних руйнувань і моральної лисоди, заподіяної йому німцями. Людство ніколи не вирве з пам'яті цих чорних сторінок в історії німецького народу. Так, не легко буде почувати себе німцем, як сказав на харківському процесі один з цих виродків, хай буде прокляте його ім'я.

Харківський процес, минулий краснодарський процес і всі, всі наступні ще процеси треба широко опублікувати. Книги про них треба видати всіма мовами світу, в мільйонах екземплярів. Цю книгу повинен прочитати кожен старик і вивчити кожен школяр. Світ мусить знати всі тяжкі, невимовні страждання, що їх зазнав наш народ, світ мусить знати всю глибину мерзоти гітлеризму, світ мусить добре знати те, що ніколи не повинно повторитися.

Харківський процес ще раз показав світові всю мерзенність гітлерівських «ідей», — якщо тільки можна назвати ідеями маніакальне марення кліки злочинців про світове панування. Харківський процес ще раз розкрив перед усім світом суть німецької, розбійницької політики, спрямованої на те, щоб загарбати чужі території, фізично знищити на них корінне населення і провести на цих землях, напояних кров'ю мільйонів, свою колонізацію.

Світ знає тепер, що німецькі звірства аж ніяк не виникли в ході

боїв, а були задумані заздалегідь і точно розраховані. Найвитонченіші способи знищення людей з німецькою педантичністю були продумані ще до війни, в затишку кабінетів гітлерівських садистів. Світові стало відомо і те, що німці застосовують на Східному фронті методи «газової страти», — Гітлера і гітлерівців у цьому викрито.

Ми переможемо. Червона Армія завдала гітлерівській Німеччині багато тяжких ударів і продовжує громити німецькі орди. Союзні армії затискують гітлерівську Німеччину зі сходу, півдня й заходу і розчавляють її, як гадюку. Ми вийдемо переможцями з війни. Ми спорудимо знову всі наші чудові заводи, всі наші прекрасні будинки. Ми знову житимемо мирно, творчо і заможливо. Та ми ніколи не забудемо страшної смерті наших братів, сестер, матерів і дітей. Ми будуватимемо, і наші душі будуть жорстокі проти зла, і не буде народу сильнішого за нас, що пройшли кризь такі випробування і страждання.

У моєму рідному Харкові на міському майдані висять ці чотири негідники. Оплески, що зустріли їх погану смерть, — це є вимога повної відплати, це є клятва про готовність на перше-ліпше напруження сил в ім'я знищення гітлерівської звіроти і в ім'я відтворення нашого прекрасного життя.

З М І С Т

Стор.

Повідомлення Надзвичайної Державної Комісії по встановленню і розслідуванню злочинств німецько-фашистських загарбників та їх спільників і заподіяної ними шкоди громадянам, колгоспам, громадським організаціям, державним підприємствам і установам СРСР про звірства німецько-фашистських загарбників в м. Харкові і Харківській області	3
Судовий процес про звірства німецько-фашистських загарбників на території м. Харкова і Харківської області в період їх тимчасової окупації	5
Обвинувальний висновок в справі про звірства німецько-фашистських загарбників в м. Харкові і Харківській області	6
Допит підсудного Лангхельда	21
Допит підсудного Ріца	28
Допит підсудного Рещлава	35
Допит підсудного Буланова	42
Допит свідка Хейніша	46
Допит свідка Коша	52
Допит свідка Янчі	53
Допит свідка Бойка	58
Допит свідка Джінчвіладзе	60
Допит свідка Каткова	61
Допит свідка Сокольської	61
Допит свідка Козлової	62
Допит свідка Беспалова	62
Допит свідка Подкопай	63
Допит свідка Гайдамака	63
Допит свідка Головка	64
Висновок судово-медичної експертної комісії на судовому засіданні Військового Трибуналу 4-го Українського фронту	65
Промова державного обвинувача полковника юстиції Н. К. Дунаєва	68
Останнє слово підсудного Лангхельда	74
Останнє слово підсудного Ріца	75
Останнє слово підсудного Рещлава	76
Останнє слово підсудного Буланова	77
Вирок	78
Вирок над засудженими до смертної кари через повішення німецько-фашистськими злочинцями Лангхельд, Ріц, Рещлав і зрадником Батьківщини Булановим — виконаний	81
Смерть німецьким нелюдам! (Передова «Правды» за 20.XII 1943 р.)	82
Максим Рильський—Суд над душогубами	86
Олена Кононенко—Суд іде!	88
Олексій Толстой—Кати	92

2653

	Сто р.
Ілля Еренбург—Душогуби	95
Д. Заславський—З залу суду	98
Володимир Сосюра—Кати	100
Олексій Толстой—Варвари	102
Леонід Леонов—Примітка до параграфу	106
Ілля Еренбург—Справедливість	110
Всеволод Чаговець—Кошмари (З вражень процесу)	113
Олена Кононенко—Зрадник	116
Леонід Леонов—Розправа	119
Павло Тичина—Усі виродки не минуть кари	123
Петро Панч—Заслужена кара	126
Юрій Смолич—Смерть катам!	128

Відповідальний за випуск М. Ляхович.

СУДЕБНИЙ ПРОЦЕСС

**о зверстах немецко - фашистских захватчиков
на территории г. Харькова и Харьковской области**

(На украинском языке)

И 109276

КВ 00415 Зам. № 365. 8 1/2, друк. арк. Тир. 15.000. Харків, друкарня ім. Фрунзе.

Надруковано з матриць 2-ої поліграффабрики.

БІБЛІОТЕКА ПРИ ХДУ

